

A VALLÁSOSSÁG, AZ EGYHÁZI OKTATÁSHOZ VALÓ VISZONY ÉS AZ OKTATÁSI ATTITÜDÖK

Egy 1990 májusában végzett – nem, kor és lakóhely szempontjából – reprezentatív (ezer megkérdezettre kiterjedő) tanügyi közvélemény-kutatás adatainak felhasználásával kíséreljük meg feltárni a vallás és az egyházak oktatásügyi szerepéről alkotott elképzeléseket és a vallásosság szerint elkülöníthető csoportok oktatással kapcsolatos beállítódásait.

Az oktatással kapcsolatos beállítódások

A vallás mostani oktatásügyi reneszánsza fontossá teszi az oktatásról alkotott elképzelések ilyen szempontú áttekintését. Az egyházi iskolák rehabilitációja az adatfelvétel időpontjában (1990) még kezdeti stádiumban volt. Az egyházi oktatás rekonstrukciója még nem vetett fel számottevő – mára már érzékelhető – gyakorlati jellegű problémákat. Ezért a megkérdezettek véleménye az egyházi oktatásra, a vallás oktatásügyi szerepére vonatkozóan döntő részben elvi álláspontnak tekinthető. Alkalmas egy kiinduló állapot megismerésére.

Az oktatás vélt feladataival kapcsolatos beállítódások megismerésére egy kártyacsomagot használtunk, mely húsz lehetséges oktatási-nevelési feladatot tartalmazott. Ezeket az oktatási feladatokat önmagukban és a többiekkel összevetve is rangsorolniuk kellett a megkérdezetteknek. Így lehetőségünk nyílt a feladatokkal kapcsolatos vélemények abszolút és relatív fontosságának elkülönítésére. A kártyákon a következő feladatok szerepeltek (a sorrend megfelel az oktatás feladatainak fontosság szerinti abszolút rangsorának):

- tisztességre, erkölcsre nevelés
- az anyanyelv megfelelő elsajátítása
- a gondolkodás, az értelem fejlesztése
- egyéni képességek fejlesztése
- rendre, fegyelemre nevelés
- egy jó szakma elsajátítása
- felkészítés a továbbtanulásra
- idegen nyelvek tanítása
- a haza szeretetére való nevelés
- szeretetteljes bánásmód
- mozgás és sportolási lehetőség
- tudományos ismeretek átadása
- másokkal való együttműködésre nevelés
- a magyar nemzeti hagyományok megismertetése
- megfelelő étkeztetés, napközi ellátás
- a közösségi szellem fejlesztése
- vallásos nevelés
- játék, szórakozás, kellemes elfoglaltságok
- szexuális nevelés
- politikai, állampolgári nevelés

Igen nehéz feladatnak bizonyult az oktatás, az iskola fontos feladatainak körülhatárolása. Az oktatási célok esetén viszonylag könnyebb a helyzet, de úgy tűnik, az intézményes nevelés nagyon ingoványos terület. Az oktatás vélt feladatainak sokrétűségére utal a feladatok fontossági kategóriák szerinti megoszlása. Több a kiemeltnek tartott feladat, mint az elhanyagolhatónak ítélt. A megkérdezettek szívesebben használták a *kevésbé fontos*, mint a *nem fontos* kategóriát. A zömük szinte minden oktatási-nevelési feladatot valamilyen mértékben fontosnak tartott. Ez egyrészt arra utalhat, hogy az oktatással szemben a többség nem csak az oktatási, hanem nevelési területen is erős innovációs igényeket támaszt. Másrészt valószínűsíthető, hogy sokaknak nincs kialakult elképzelése az oktatás és nevelés tartalmáról, választásaik inkább intuitív jellegűek. A közvéleményben dinamikusan jelen van egy neveléscentrikus oktatási elvárás.

A fontossági rangsor első harmadában szereplő, legfontosabbnak tartott oktatási feladatok megítélésében nincsenek jelentős különbségek. Az, hogy a legfontosabbnak tekintett oktatási-nevelési feladatok között erőteljesen jelen vannak az erkölcsi jellegűek, prevenciós elképzeléseket jelez. Sokak szerint az oktatásnak kellene, lehetne meggátolni a "romlást".

A felekezetek szerinti eltérések

Az egyházi oktatás kibontakozó rekonstrukciójában fontos szerepe lehet annak, hogy a különböző felekezetekhez tartozóknak vannak-e – a vallásos nevelés tartalmi kérdésein túl – egymástól eltérő, külön iskoláztatást szükségessé tevő oktatási irányultságok, igényeik.

Az oktatási feladatok megítélésében a különböző felekezetekhez tartozók véleménye között nem mutatkozik lényeges eltérés, inkább az egyezések a jellemzőek. A mutatkozó különbségek, arányeltolódások nem lényegi jellegűek és csak a kérdések negyedénél jelennek meg. A hasonlóságok alapján reálisnak tűnik a vallásos irányultságú iskolák ökumenikus jellegű szervezése is.

A vallásosság mértéke szerinti eltérések

A vallásosság természetesen a mi mintánkon belül is erősen összefügg más, egymással is kapcsolatban lévő társadalmi jelenségekkel. A vallásosság mértéke a lakóhelyi, az iskolázottsági, a jövedelmi és az életkori csoportokban jelentős eltéréseket mutat. Ezek figyelembevétele fontos, mert sok mindent megmagyarázhat a vallásosság mértéke szerint kialakított csoportok oktatási irányultságából.

Az oktatás feladataival kapcsolatos véleménykülönbségek a vallásosság mértéke szerint kialakított csoportok esetében jóval nagyobbak a felkezeti csoportokban tapasztalhatóaknál. A különbségek részben hangsúlybeliek és részben szerkezetiek. Hangsúlybeli eltérés négy kevésbé fontosnak minősített feladattal kapcsolatban tapasztalható. A nemzeti (hazaszeregetre nevelés, nemzeti hagyományok megismertetése) és a szociális jellegű (napközi ellátás, másokkal való együttműködésre nevelés) feladatokat a vallásos csoport tagjai – a másik két csoporthoz képest – hajlamosabbak voltak a fontosabb kategóriákba sorolni. Ez még nem okozott változást a fontosságok szerkezetében. Szerkezeti tekintetben a legjelentősebb eltérés természetesen a vallásos neveléssel kapcsolatban tapasztalható. A vallásos csoport meghatározó többsége ezt a feladatot egyértelműen

dominánsnak tekinti, a nem vallásos csoport jelentős része pedig elhanyagolhatónak. A részben vallásos csoport véleménye a nem vallásoséhoz áll közelebb, nem sorolták tömegesen a vallásos nevelést a klasszikusnak tekinthető oktatási feladatok elé.

A három csoport közül a *nem vallásos* csoportnál figyelhető meg a fontosságról vallott vélemények között a legnagyobb együjtjárás. Az ateista csoport tagjainak többsége igen erőteljesen az individuális neveléshez kapcsolódó feladatokat tartja legfontosabbnak (egyéni képesség fejlesztése, a gondolkodás fejlesztése, idegen nyelvek tanítása). A többi kérdésben – a vallásos nevelés kivételével – jobban megoszlanak a vélemények a csoporton belül, de ezeknél is érzékelhetőek még fontossági különbségtévesek. A feladatok fontosságának rangsorolásából egy határozottan oktatáscentrikus iskolakép bontakozik ki, melyben a nevelési feladatok másodlagosak, de nem elhanyagolhatók.

A *részben vallásos* csoportba tartozók véleménye jobban megoszlik, vegyesebb az élénk táruló kép. A választások szerkezetében nincs markáns profil. A kialakuló fontossági sorba az egyéni érvényesülést elősegítő oktatási feladatok közé tradicionális, rendpárti nevelési feladatok keverednek. Kevésbé érzékelhető konszenzus a kiemelten fontosnak tartott feladatok rangsorolásánál, mint a nem vallásos csoport esetében. A részben vallásos csoport véleményének az oktatás és a nevelés fontosnak tartott feladatait egyaránt kiemelten ellátó iskola felelne meg.

A *vallásos* csoport véleménye szóródik a legjobban. A vallásos válaszadók között a legkisebb a vélemények egyezése a kiemelt feladatok rangsorolásánál is. A vallásos nevelésen kívül a tisztességre, erkölcsre és a fegyelemre nevelés fontosságának megítélésében mutatkozik némi egyezés. Ennél a csoportnál a legerőteljesebb a nevelési feladatok hangsúlyozása. Az oktatás feladatainak konszenzusos súlyozása valószínűleg az egyházi iskolákban lesz a legnehezebb feladat.

Eltérő mértékben, de mindhárom csoportnál megfigyelhető a társadalmi morál oktatásügyi megalapozhatóságának vélelme, legerősebben a vallásos és legkevésbé az ateista válaszadók tulajdonítanak az ezt szolgáló feladatcsoportnak fontosságot. A nemzeti identitáshoz kapcsolódó kérdésekben mindhárom csoport mérsékletes, nem tulajdonították tömegesen egyik csoportban sem kiemelten fontosnak, bár vannak véleményeik között statisztikailag is igazolható eltérések. Nem látszik széleskörű igény egy "nemzeti" irányultságú oktatásra, de a vallásos csoport egy része hajlamot mutat erre. A vallásosságtól függetlenül inkább az individuális nevelést szolgáló oktatási feladatokat tekintik fontosabbnak, mint a közösségeket.

Az oktatás klienseinek beállítódása

Lényeges kérdés lehet annak vizsgálata, hogy a tapasztalt vallásosság szerinti különböző irányultságok, beállítódások milyen arányban tapasztalhatóak az oktatással szoros kapcsolatban lévőknél. Ez a felosztás szükségszerűen együtt jár a csoportoknak az elkülönítés szempontján túli különbözőségeivel is. Az egyik lényeges eltérés a csoportokba tartozók életkorában jelentkezik, a másik, az ezzel részben együjtjáró élethelyzetbeli másság. A kliens csoportok között tapasztalható eltérések ennek következtében generációs színezetet is kapnak.

A legjelentősebb véleménykülönbség a klienscsoportok között a vallásos nevelés fontosságának elbírálásában mutatkozik. A vallásos nevelést az iskoláskorú gyerekek szülei tartják legkevesebben kiemelten fontosnak. Legtöbben a gyermektelen idősebbek sorolták a legfontosabb feladatok közé.

Az egyházi iskolák működésének megítélése

Az egyházi iskolák működésével kapcsolatosan majd teljeskörű társadalmi legitimitás mutatkozik. A megkérdezettek túlnyomó többsége (91,6%) egyetértett azzal, hogy az egyházak működtethessenek iskolákat. Az ezzel együttjáró differenciálódásból adódó konzekvenciákat viszont még sokan nem vonták le. Erre utal, hogy a szabad iskolaválasztással korántsem ilyen nagy arányban értettek egyet. A mintába tartozók közel harmada (30%) nem tartaná helyesnek, ha mindenki abba az iskolába íratná be a gyermekét, amelyiket a legjobbnak tartja, hanem a körzetesített iskoláztatást részesítené előnyben. Ez az arány a vallásosságtól majdnem független, a vallásosság mértéke alapján kialakított csoportokban csak néhány százalékos az eltérés. Hasonló a helyzet az egyházi iskolák működéséhez szükséges állami támogatás megítélésével kapcsolatban.

A világnézettel, vallásos neveléssel kapcsolatos gondolatok, vélekedések nagymértékű összerendezetlensége tapasztalható a közvéleményben. A megkérdezetteknek több mint háromnegyede (78,5%) szerint az állami iskolákban is lehetőséget kellene biztosítani a vallásos nevelésre. Ez az arány a nem vallásosok körében is majd kétharmados (64%). Az állami iskolák világnézeti semlegességét firtató kérdésre viszont ettől jelentősen eltérő válaszokat kaptunk. A vallásos csoport a semlegesség kérdésében teljes megosztottságot mutat (49%-uk szerint az állami iskola világnézetileg legyen semleges, 51% szerint az állami iskolákban is "valamilyen világnézet alapján" neveljenek). A nem vallásos csoport többsége (65%) viszont a semlegesség pártján áll. Az állami iskolák világnézeti semlegessége és ugyanitt a vallásos nevelés lehetőségének biztosítása ellentmondani látszik egymásnak. Az ellentmondás, mely leginkább a nem vallásos csoporton belül jellemző, a vallásos nevelés és a hitoktatás keveredésében keresendő. A megkérdezettek jelentős hányada nem érzékeli a különbséget az iskolában folyó nevelés vallásos jellege és a tantárgyszerű hittanoktatás között.

Az egyházak szerepe az oktatásban

Az egyházak, papok oktatási, nevelési szerepére vonatkozó véleményeket egy ötfokozatú skála segítségével vizsgáltuk. A megkérdezettek egytől ötig osztályozhatták, hogy szerintük mekkora szerepe van a gyermek nevelésében az egyháznak ("abban, hogy ki milyen felnőtté válik"). Mint a legtöbb osztályozástípusú felmérés esetében, a válaszok itt is leginkább középső értékhez igazodnak (A leggyakoribb érték - 35,8% - a 3-as volt), tendenciájuk a magasabb értékek felé mutat. Némileg magasabb volt a jobb osztályzatok, mint a gyengébbek aránya (4-es, 5-ös 35,4%; 1-es, 2-es 28,7%). A vallásosság mértéke alapján kialakított csoportokba tartozók világnézetüknek megfelelően másképpen ítélik meg az egyházak szerepét. A vallásossági csoportok közül a részben vallásos csoportba tartozók és a nem vallásos csoportba soroltak véleményei viszonylagos egyezést mutatnak. A legnagyobb hangsúly mindkét csoport esetében a közepes mi-

nősítésem volt. Az osztályzatok szóródásának iránya viszont ellentétes. A részben vallásosak hajlamosabbak a közepesnél feljebb, a nem vallásosak alulértékelné az egyházak és papok szerepét. A vallásos csoport tagjai viszont hajlamosak dominánsnak tekinteni az egyházat, kétharmaduk közepesnél nagyobb szerepet tulajdonít neki (leggyakoribb érték – 36,6% – az 5-ös volt). A hitélet szempontjából szélsőséges csoportok közül a vallásos csoport az egyházak szerepének megítélésében is szélsőségesnek mutatkozik, míg a nem vallásos csoportra a szélsőségesnek megítélésében nem jellemző. Nem egyenlíti ki egymást a két szélsőség.

Az oktatás jelenlegi helyzetének megítélése

Az egyházi oktatás rekonstrukciója szempontjából fontos kérdés az iskolák újraindításának motivációja. A rekonstrukciót motiváló tényező lehet a jelenlegi állami oktatás színvonalával való elégedetlenség. Az oktatás jelenlegi színvonalával viszont leginkább a vallásos csoport tagjai elégedettek. Közöttük voltak a legkisebb arányban (6,3%) a negatív értéket adók és legmagasabbak (32,6%) az oktatás színvonalát jónak, vagy nagyon jónak minősítők. A legtöbb elmarasztaló minősítést (21,5%) a nem vallásos csoport tagjai adták, ők tűnnek a legkevésbé elégedettnek. Mindhárom csoport értékeléseinek összegzése – kisebb-nagyobb mértékben – valamivel jobb, mint közepes. A vallásos csoport tagjainak többségét az átlagosnál nagyobb elégedetlenség az oktatás mai színvonalával, úgy tűnik, nem motiválhatja az egyházi iskolák újraindításában.

Az egyházak oktatásügyi tevékenységének felújítását széleskörű egyetértés jellemzi. A vallásos világnézetűek igényeit a nem vallásosak többsége is támogatja. Az egyházi oktatás rekonstrukciójának feltételei elvben – a beállítódásokat figyelembe véve – ideálisnak tűnnek. De ennek a folyamatnak már most látszanak esetleges buktatói. Az egyházi iskolák szakmai tradícióiból eredő oktatási-nevelési irányultságok kevéssé esnek egybe a jelenleg iskoláskorú gyerekek szüleinek és a még gyermektelen fiatalok elgondolásaival. A megszakított oktatási tradíció megújulási, modernizálódási képességétől függ, hogy ennek az eltérésnek mi lesz a következménye. Egy másik buktató a vallásos nevelés fontosságának megítélésénél tapasztalható generációs jellegű különbségekben mutatkozik. A vallásos csoport tagjai, akik potenciális helyzetüknél fogva nagyobb eséllyel szólnak majd bele az egyházak által fenntartott iskolák tevékenységébe, zömmel az idősebb generációkba tartoznak. Valószínűleg nekik lesz nagyobb befolyásuk azokra az iskolai folyamatokra, amelyek a fiatalabb generációk gyermekeit érintik. A vallásos csoport tagjainak kell majd az egyházi iskolák újraszervezése során a legszélsőségesebb nézeteket egyeztetniük, hiszen az ő véleményük között találtuk a legnagyobb szóródást. Ez éles koncepcióviták előszelét jelezheti a leendő egyházi oktatási intézményekben. Az ilyen viták az oktatás hatékonyságára, az intézmények vonzerejére is kihathatnak.

Csorba József